Велика Галичина має лише два постійно діючі театри, один — у Львові, а інший — у Кракові, усе ж решта — не що інше, як театральна прерія, простора і вдячна нива для мандрівних комедіантів, циганів мистецтва.

Мандрівний театр у галицькому повітовому місті — це подія для всього повіту, де розваги у маленьких брудних містечках, населених здебільшого євреями — справжніми, нефальшивими євреями-кафтанниками — обмежуються містечковими плітками з танцями або ж без них і випози-чальнею книжок, а на селі, в оточених тополями багатих маєтках, — грою в карти, полюванням, трохи лектурою, трохи адюльтером.

Уже кілька тижнів я гостював у свого доброго й освіченого дядька у Золочеві, повітовому місті австрійського Поділля, неподалік російського кордону, коли саме й трапилася така подія, і в моїй безпросвітній нудьзі звеселила серце так само, як і якомусь пересічному мешканцеві галицького містечка.

Годі й описати хвилювання, яке охопило усіх і вся, коли врешті стало відомо, що артисти уже прибули, саме в'їхали до міста. Я, як і всі інші золочівські знавці прекрасного, шахраї, євреї та вуличні хлопчиська, не міг устояти перед спокусою побачити їх прибуття і разом зі строкатою юрбою цих дивних прихильників мистецтва подався назустріч возові з артистами.

То й справді був віз, і на ньому музи з дітьми та манатками в'їхали до маленького повітового містечка.

Четверик худих селянських коней тягнув воза, а на численних скринях та вузлах сиділо четверо дам в екстравагантних, проте нужденних вбраннях. Одна з них ховала своє обличчя, інші ж густо нагримовані зухвало виставляли свої

Лиця на показ цікавій юрбі. Сиділо на возі ще двоє чоловіків, один з них, з чалмою на голові та оперезаний яскраво-червоним паском із золотими торочками з усієї сили гатив у великий турецький барабан.

Інші "митці" йшли поряд з возом, дехто — позаду воза, з ними був вишколений пудель та дівчинка-підліток, котра награвала на сопілці якусь італійську арію.

Нарешті віз спинився перед корчмою "Під сонцем", нужденним і брудним єврейським закладом, у якому проте знаходився "великий зал", де зі слів господаря, могли відбуватися театральні вистави, на які він запрошував "вельмишановну публіку та військових", роздаючи написані власноруч — із ощадности — запрошення.

Мандрівні комедіанти задемонстрували під нестихаючий галас та крики юрби свої трюки і згодом розійшлися по номерах. Тільки одна, та, що ховала обличчя, одразу ж після приїзду тихо й непомітно зійшла з воза і зникла за воротями. Мене зацікавила жінка, яка так відрізнялася від інших, і я спитав про неї чоловіка в чалмі.

— Це Казимира, дочка нашого директора, — відповів той, гладячи пуделя. — Героїня, якої ви ще й не бачили, повірте мені на слово. Чуття, чуття має вона, та, на жаль, забагато почуттів.

Він зітхнув і обернувся до вуличного бешкетника з наміром нам'яти йому вуха, бо той щипнув ученого пуделя за хвіст.

Наступного ранку до мене прийшов молодий хлопчина, з яким я познайомився тут, у Золочеві, один з тих ентузіастів, яких ще чимало трапляється по маленьких містечках та селах. Він обожнював мистецтво, особливо поезію й театр, знав напам'ять усього Шіллера і не минав жодної нагоди, аби — й без натяку на позу — продекламувати

Карла Моора чи навіть Валлештайна. Називався він Альбін Новаківський і був сином дрібного поміщика, який мешкав у цій околиці.

Зненацька хтось постукав у двері, і на моє запрошення "Увійдіть!" на порозі, на наше превелике здивування, став директор мандрівної трупи, присадкуватий грубенький чоловік з широким червоним обличчям, з носом мідного кольору й чорними кущистими бровами над маленькими колючими сірими очицями. Незважаючи на зимову холоднечу, він був одягнений в білі панталони, білу камізельку та старий синій фрак з жовтими латунними ґудзиками.

— Чи маю я виняткову честь розмовляти з паном Кратером? — почав він.

— Мого дядька немає вдома, — відповів я. — Але сідайте, будь ласка і кажіть, чим можемо вам прислужитися.

Директор манірно підняв поли фрака, точнісько, як балерина піднімає свою пачку, і сів на краєчок стільця.

— Ви бачите перед собою нещасливця, якого переслідує доля, — заговорив він з такою міною, що я та мій друг Альбін мало не розреготалися.

Бідолашний чоловік був меланхоліком у житті, а на сценічних підмостках, шо уособлюють світ, — коміком, і за свою, більш ніж сорокарічну кар'єру на сцені настільки пристосував м'язи обличчя до комічних ролей, що вони уже більше не слухалися його, коли доводилося зображати поважність чи печаль. Тож говорячи про сумні речі, він корчив потішні міни.

— Я був зі своїм театром за кордоном, у Росії, і признаюся, там нам велося зле, чимало заборгували, але що робити людині, тим паче митцеві, жити ж треба! І ось, як бачите, наші декорації та гардероб

забрали в заставу, а ще два вози і деякий інструмент, врятувати вдалося тільки дріб'язок. Як же нам тепер достойно показатися перед нашими покровителями? Це дуже сумно, — він знову скорчив неймовірно смішну гримасу.

— Отож ви бажаєте?... — втрутився Альбін, котрого доля артистів дуже зворушила.

— Я чув, що тут, у Золочеві, живе син знаменитого автора "Дівчини з Марієнбургу",* тобто ваш дядько, — продовжував директор театру. — Я сподівався знайти тут чутливе серце й апелювати до нього в ім'я мистецтва та вітчизни!

Вираз його обличчя був такий, наче над усім щойно сказаним він невимовно потішається.

— Запевняю вас, ми зробимо усе, що в наших силах, — мовив мій друг.

Альбін витягнув свій тугий гаманець, і блаженна усмішка промайнула обличчям нещасного директора.

Невдовзі ми порозумілися, і проблему було розв'язано, але ше слід було звести сцену, виготовити декорації та костюми. Отож ми вирішили трохи трусонути наших знайомих.

— Якою буде перша вистава? — запитав Альбін директора, який захоплено бавився подарованими банкнотами.

— Наважуся запропонувати "Сина нетрів", — мовив нерішуче директор. — Якщо панство не має нічого проти.

— Гаразд, давайте "Сина нетрів"! — вигукнув Альбін, який уже почував себе альтереґо директора театру.

— Костюми для цієї вистави майже всі врятовані, бракує тільки ведмежої шкури для Інгомара. Може, ваш вельмишановний дядько має ведмеже хутро?

* Свого часу улюблена річ у репертуарі німецької сцени, особливо віденського Бургтеатру.

— На жаль, ні.

— Підійшла би і шкура вовка. '— Вовчої також нема.

— Тоді дамо Інґомарові шкуру тигра, — мовив директор після коротких роздумів.

— Шкуру тигра? Що це вам спало на думку! — вигукнув Альбін. — її ж роздобути іще важче!

— Вибачайте, — м'яко заперечив директор, — але нема нічого легшого — при певному досвіді, — як виготовити тигрову шкуру. Для цього достатньо лляної ряднини.

— Ряднина, — тупо повторив Альбін, його ілюзіям було завдано відчутного удару.

— Стара ряднина, — потвердив директор.

— Ряднина та до того ж стара, — мурмотів Альбін. — І нею ви хочете Інґомара...

— Ясна річ. Наш театральний служник, зветься Крупек, — незвичайний, універсальний геній, він малює декорації та шиє костюми, грає на флейті, працює суфлером і подає репліки, скажімо, такі: "Коней осідлано!" або "Посланець приніс вам цього листа!" Він зуміє зі старої

ряднини зробити чудову тигрову шкуру. Справді, панове, — продовжував директор далі, помітивши наше здивування. — Ми не прості комедіанти, ми артисти.

Старе рядно ми одразу ж попросили у моєї тітки і передали директорові, який втішено вхопив тигрову шкуру під пахву і подався разом з нами до Лодойски-Сепелінської, вродливої розлученої жінки, котра славилася в Золочеві своєю емансипованістю та прихильністю до всього прекрасного.

Нас прийняли без усяких передмов.

Дама лежала на турецькому дивані в чудовому, але дуже сміливому негліже і смалила сиґару, мов гусар. Коли ми заговорили з нею, апелюючи до її любови до мистецтва та театру, вона, не змінивши пози і навіть не розтуливши рота, звеліла Альбінові кивком голови подати гаманець, шо лежав на секретері. Так само мовчки вийняла з нього п'ять банкнот по десять гульденів кожна і передала їх директорові театру, який від зворушення готовий був упасти перед нею на коліна.

Доки ми розмовляли про репертуар, директор прикипів поглядом до великого килима, зробленого під горностая, на якого поклала свої ніжки вродлива пані.

— Вам подобається мій килим? — запитала вона несподівано.

— Як би я смів... — став запинатися директор.

— Я переконана, у Вас з цим килимом пов'язані певні наміри, — засміялася красуня. — Говоріть!

— Я саме подумав про Барбару Радзивілову,* — прошей потів директор, неймовірно потішно скрививши пику. — Ваш килим,

милостива пані, послужив би розкішною накидкою нещасній королеві чи навіть міг би стати пишним манто під час коронації...

— То беріть його! — вигукнула вродлива рішуча жінка. — Я жертвую свій килим на вівтар вітчизни!

Директор не змусив просити себе двічі, він притьмом скрутив фальшиве горностаєве хутро і загорнув його у старе рядно, глибоко кланяючись та комічно кривляючись.

В одного заможного єврея, Цукергерца, наш відважний директор конфіскував кілька пурпурових гардин, у повітового комісара — рицарський меч і два розкішні пучки пір'я, а на довершення всього, забрав у католицького священика, життєрадісного симпатичного старого поляка, уже зношене священицьке облачения та пару високих чобіт. Почуваючи себе, немов Колумб, директор попрощався з нами і поквапився до своїх апартаментів.

Ще того самого вечора ми разом з Альбіном прийшли до нього з візитом і при цій нагоді познайомилися з усією театральною трупою.

У довгій низькій залі корчми "Під сонцем" панувало пожвавлення. Столяр, старий єврей, та двоє малих помічників притягнули сюди балки, дошки та дерев'яні лати і тепер були зайняті тим, що за допомогою директора, який пороздягався й порядкував роботами, зводили в одному кінці залу сцену. В іншому кутку на підлозі розпростерли велике полотнище, на якому пан Крупек, суфлер, статист, флейтист, театральний кравець та художник декорацій в одній особі, обклавшись горщечками з фарбами, сміливо вимальовував пензлем ліс.

Чоловік у чалмі, якого нам було представлено, як героїчного персонажа трупи, старий штивний парубок з червоним носом і тремтячим голосом, і якого Крупек уже здавна намагався посвятити у таємниці живопису, сидів тепер навпочіпки над однією з куліс і з

неймовірною старанністю покривав її фарбою. Поруч кілька інших акторів трупи обклеювали картонні шоломи та дерев'яні мечі золотим та сріблястим папером, а дами, вмостившись під вікном, шили собі гардероб і латали діряві трико. Усе репетувало й гупало навпереміш, мале дівча, котре під час прибуття трупи, бігло за возом, співало дзвінким голоском свою італійську арію, а вчений пудель сердито гавкав на нас.

— Ах, панове, любі панове і благодійники! — закричав директор, вітаючи нас. — Робота саме йде повним ходом.

* Знаменита польська трагедія

Завтра ми граємо... Ох, вибачте, але де Казимира, де запропастилося це дівчисько, хай покажеться на очі панам.

На його поклик несподівано з'явилася стрункa, невимовно зворушливої краси дівчина, юна й горда, і спинилася посеред зали. На ній була сліпучо біла одежа, яка вирізняла її серед цього шарварку, а темне волосся, перев'язане жовтою шовковою стрічкою, спадало пишними кучерями. Великі чорні очі оглядали нас з гідністю, що трохи навіть межувала зі зверхністю.

— Розваж панів, це дуже милі панове, — гукнув директор. — Ті, що осипали нас благодіяннями.

— Не переоцінюйте наш невеликий внесок, — мовив Альбін, звертаючись до дівчини. — Це змушує нас ніяковіти.

— І не сподівайтеся, що переоціню Ваші вчинки, — швидко відказала Казимира тим дивним голосом, який кожного хапає за серце. — Спілкування з кількома голодними легковажними акторками для Вас тільки розвага, якась зміна у монотонному житті повітового містечка, voila tout!* Я не дякуватиму Вам і навіть не збираюся з Вами

знайомитися. Зверніться до тих дам! — вона зневажливо тицьнула рукою на двох розмальованих актрис, котрі чипіли над костюмами при вікні і заклично усміхалися.

— Ви помиляєтеся, панночко, приписуючи нам такі мотиви, — мовив я. — Ми не пихаті аристократи, і не офіцери кавалерії.

— Ви несправедливі до нас, — пролепетів Альбін, поїда-ючи очима красуню.

— Тоді прошу вибачення, — відповіла Казимира, сердечно простягаючи кожному з нас руку. — Але з досвіду театру, особливо такого театру, як наш, ми знаємо, шо не варт довіряти виявам ентузіазму місцевих мешканців.

— Ось бачите, високоповажаний пане меценасе! — вигукнув раптом директор театру. — Ну хіба не тигрова шкура?

І він жестом, запозиченим з академічних французьких трагедій, розгорнув перед нами розмальовану мосьє Крупе-ком стару ряднину, всю вкриту жовто-брунатними плямами. Ми не могли втриматися від сміху, Казимира з молодечим запалом приєдналася до нас. Потіха над мистецьким витвором Крупека об'єднала нас і допомогла зав'язати з панянкою невимушену й веселу розмову.

Альбін того вечора спалахнув до неперевершеної комедіантки шаленим коханням, на яке тільки здатна молодість, красуня також змінила гнів на милість, не залишилось і сліду від її гострого тону, яким вона зустріла нас. Юнакова

* От і все, фр.

щира, мрійлива, благородна душа, здавалось, справили на неї щонайкраще враження, і, прощаючись з Альбіном, нагородила його поглядом, цілком не схожим на той, яким вона глянула на мене.

Наступного дня велетенські, ефектно виконані паном Крупеком у червоних кольорах театральні афіші повідомили враженому Золочеву про першу виставу — "Сина нетрів".

Ще за чверть години до початку зала була повнісінька, з'явилися численні представники тутешньої сільської знаті, не бракувало й гусарських офіцерів та службовців, багатих євреїв та інших заможних громадян міста, галерея, на якій під час місцевих балів бреньчав оркестр, аж тріщала від прихильних до мистецтва цирульників, покоївок та звичайних солдатів.

За кулісами ж відбувалася своя комедія. Директор, загорнувшись у грецьку тогу, яка більше нагадувала холерний саван з часів епідемій, кидався сюди й туди, перевіряючи, чи все в порядку. Казимира-Парфенія в отороченій золотим папером туніці розмовляла з Альбіном, поправляючи кучері, а той присягався їй у вічному коханні та вірності. Герой п'єси, перекинувши через плече "тигрову шкіру", у картонному шоломі з кінським хвостом на чубку, гасив вогонь своєї зраненої театральними пристрастями душі кухлем світлого богемського пива.

За завісою оркестр уже заграв увертюру. Четверо євреїв-музик, котрих підтримувала Казимира, бренькаючи на гітарі, Крупек, дуючи у флейту, герой, розтягуючи міхи гармоніки та сам директор, який щосили гамселив у великий барабан, грали марш Радецького, та так фали що й камінь би зм'як, а публіка ошаленіла.

Нарешті задзеленчав дзвоник, і маленька дівчинка, яка співала італійську арію, підняла завісу. П'єса почалася.

Вистава не тільки вдалася набагато краще, ніж сподівалося, вона й справді була непоганою. Кожен актор грав свою роль щонайменше сотні разів і щоразу в однакових умовах, тож усе штимувало, що рідко трапляється на великих сценах німецьких театрів, бо там часто змінюється склад, і актори не встигають зіграти ся, тому й не здатні створити монолітний ансамбль.

Герой бездоганно зіграв Інгомара, з такою ніжністю, якої я не сподівався від його громового голосу. Казимира неймовірно вдало поєднала чудову вроджену грацію ність із зворушливою красномовністю серця. Усе в ній та довкруги дихало поезією. Коли вона стояла на сцені, здавалося, наче над її темними кучерями витає ореол, осяваючи все навколо. Час і простір втрачали свою вимірність, і гра на сцені була уже не грою, а справжнім життям. Оплески не вщухали; прекрасна героїня вечора щоразу змушена була виходити на поклін. Урешті загальний ажіотаж ущух, і публіка посунула до виходу.

Альбін, блідий і схвильований до краю, ловив зі свого місця в залі кожен рух, кожне слово свого кумира. Після вистави я разом з Альбіном поспішив за куліси.

Ми застали Казимиру в оточенні гусарів, які у властивій їм манері виспівували актрисі дифірамби на зразок "неперевершено" та "шикарно, слово чести". Якийсь ротмістр із статечною лисиною та скрипучим голосом від імени своїх товаришів запрошував акторів на вечерю. Казимира ввічливо відхилила запрошення, але її батько щосили зарепетував з гримерної:

— Прийнято, шановні панове, прийнято! Яка честь для нас, найвища честь!

— Але ж це непорядно, тату, — запротестувала Казимира. — Як можна тепер, після такого успіху вистави, покинути обох панів, котрі зробили нам стільки добра, напризволяще.

— Шановні панове приєднаються до нас, — зарепетував знову директор. — Ви ж нічого не матимете проти? — звернувся він, ще напівгрек і уже напів-Адам, цього разу до гусарів. Ті погодилися, ми обмінялися несуттєвими ввічливими фразами і налаштувалися на трапезу богів.

Корчмар та його служники притьмом поприбирали з гля-дацької зали стільці та лавки, накрили довгий стіл, і на тому місці, де ше недавно золочівський бомонд слухав поезію Гальма, веселе товариство влаштувало імпровізовану вакханалію. Вино лилося ріками, розмови ставали все невимушенішими, виголошувалися тости, співалися батярські пісні, лунали жарти та анекдоти.

Альбін сидів поруч з Казимирою і тримав її руку у своїх долонях, коли один з гусарів, молодий лейтенант, підвівся зі свого місця, вимахуючи келихом, і досить галасливо випив за здоров'я прекрасної актриси. Усе товариство голосно підтримало його. Тут слово взяв ротмістр із статечною лисиною.

— Я вношу пропозицію, панове-товариші, — почав він, ледве обертаючи язиком. — Чудова ідея...

— Кажи! — закричали то тут, то там водночас.

— Любі панове! — почав він знову.

— Кажи пропозицію... ідею! — кричали інші.

— Так, пропозиція. Розкішна пропозиція! — продовжував ротмістр і перебив свою мову п'яним хихотінням. — Я вношу пропозицію, що ми оберемо Казимиру, з огляду на її заслуги, — він знову засміявся, — і за те, що вона така мила, дуже мила... оберемо її богинею, на мою думку, богинею...

— ... краси, — докінчив речення молодий лейтенант.

— ... і любови, — лепетав ротмістр. — Любови, мій друже. Ми її оберемо, так би мовити... нашою... нашою гарнізонною Венерою.

Гусари енергійно підтримали пропозицію ротмістра.

— Яка ганьба! — вигукнув Альбін, який також перебрав мірку.

— Що він сказав? — перепитав ротмістр.

— Хто?

— Отой молодик, — проварнякав ротмістр.

— Я повторюю, що ваша пропозиція безсоромна! — знову вигукнув Альбін.

— Ого! — здивувався ротмістр.

— Це образа чести! — закричали інші гусари.

— Ви образили порядну даму, — обурювався Альбін, підійшовши впритул до ротмістра. — Не забувайте, що ця жінка не якась там звичайна комедіантка.

— Що ви вигадуєте? Дівчина належить усьому товариству, ми усі маємо на неї рівне право, — заплітаючи язиком, ледве вимовив ротмістр.

— Тепер їй доведеться поцілувати нас усіх, вам на зло! — гукнув інший офіцер.

— Правильно! Поцілувати! Поцілувати усіх! — заревів лейтенант.

— Це ми ще побачимо, — відповіла Казимира, зблiднувши. — Я не дозволю таких жартів!

— Не бійтеся! Я обороню вас! — запевнив Альбін.

— Добряче б дати тому вискочці! — лютував ротмістр. — Де моя шабля?

Настала найвища пора припинити це неподобство. Директор потягнув доньку вбік, а я протиснувся до середини гурту.

— Я вимагаю сатисфакції! — галасував ротмістр.

— Я вимагаю, щоб ви попросили вибачення у Казимири або ж билися зі мною, — кричав і собі Альбін.

Нарешті шарварок стих.

На місці було складено домовленість про дуель на шаблях наступного дня, і обидві сторони розійшлися.

Ми з Альбіном пройшли лише кілька кроків, як нас наздогнала Казимира. Вона була вдягнена в червону поношену оксамитову кацабайку, а на голові мала білу хустку.

— Альбіне, Ви не смієте битися. Я не дозволю вам цього! — вигукнула вона.

— З якої причини?— спитав мій друг.

— Бо я люблю Вас, — вона впала йому на груди й заплакала...

Наступного дня дуель таки відбулася. Альбін легко поранив свого супротивника в руку, а його шабля тільки зачепила по голові, від чого йому на тім'ї вискочила ґуля. Цим неприємний інцидент і вичерпався. Коли ми прийшли до Казимири з радісною новиною, її щастю не було меж, і вона навіть не намагалася приховати своєї радости та кохання до Альбіна.

— Ти маєш якісь наміри щодо дівчини? — запитав я, коли ми удвох повертались додому.

— Як ти можеш питати? Така чудова дівчина... Я одружуся з нею, — відповів Альбін.

— І ти справді віриш, що актриса, та ще й з таким непереможним покликанням до театру, захоче й зможе стати домогосподаркою?

Альбін оминув моє запитання мовчанкою...

Трупа ще дала кілька вистав у нашому повітовому містечку, а потім раптом знялася і поїхала геть. Разом з нею зник і Альбін. За кілька тижнів у Відні я одержав від нього листа, де він повідомляв, шо Казимира стала його дружиною, а він присвятив себе сцені, до якої його уже віддавна вабило. Він уже з великим успіхом зіграв Дона Карлоса, Карла Моора, Інгомара та Мазепу.

Минули роки, я не мав жодної вістки ні від нього, ані від Казимири, а недавно, зовсім випадково, мені потрапила до рук одна польська газета, з якої я із чималим здивуванням довідався, що обоє стали знаменитостями, відомими драматичними акторами у своїй вітчизні.

З німецької переклала Наталя Іваничук